

VROUWENARBEID IN GOUDA: 1855 - 1930

Gelegen in het centrum van het dichtstbevolkte deel van Nederland en op betrekkelijk korte afstand van de vier grote steden, wordt Gouda, in navolging van prof. Van Almelooven, al heel lang ook wel het Hart van Holland genoemd. De omstreken worden gevormd door een uitgestrekt weideland-schap. Dit is het gebied bij uitstek van de zelfkazers. Aan deze tak van bedrijf dankte Gouda tot voor kort zijn grote betekenis als kaasmarkt. Daardoor bleef het nauwe contact tussen platteland en de stad als marktcentrum gehandhaafd.

DE PIJPEN- EN AARDEWERKINDUSTRIE

Naast deze marktfunctie, waarbij vrouwenarbeid een rol speelde, was het toch vooral de functie van industriestad die deze arbeid met zich meebracht. Na de bierbrouwerij en de lakenfabricage kwam de aardewerk- en pijpenindustrie op, die geruime tijd grote delen van de wereld van deze producten voorzag. In laatstgenoemde industrie verdienden in 1751 ruim 7.000 arbeiders (D. A. Goede-waagen, De geschiedenis van de pijpmakerij te Gouda - Gouda 1942), mannen, vrouwen en kinderen door deze industrie hun brood. (De totale bevolking moet op dat ogenblik ongeveer 20.000 hebben bedragen.) De vrouwenarbeid heeft vooral in deze industrietak heel lang een zeer belangrijke rol gespeeld. Onderstaand overzicht toont dit aan. De gegevens zijn ontleend aan de gemeenteverslagen. Deze verslagen geven een bedrijfstelling weer, vermelden dus het aantal arbeiders en bedrijven, zonder er rekening mee te houden of de arbeiders al dan niet in Gouda woonachtig waren. De vergelijking 7.000 arbeiders en 20.000 inwoners is daarom niet geheel correct.

Jaar	Aantal bedrijven	Aantal werknemers mannen - vrouwen	
1855	74	595	498
1871	44	755	340
1881	27	409	202
1889	32	366	219
1899	6	135	92
1909	8	189	153
1915	12	296	180
1920	12	393	155
1920	21	487	156

Bovenstaand overzicht toont het belangrijke, hoewel afnemend, aandeel van de vrouw in deze bedrijfstak.

Naast de aardewerkindustrie waren er echter in Gouda nog drie takken van industrie waarin de vrouwenarbeid eveneens een belangrijke rol heeft gespeeld, te weten:

- de wasserijen en blekerijen
- de' garen-, touw- en nettenindustrie
- de kaarsenindustrie

DE WASSERIJEN EN BLEKERIJEN

De vele wasserijen en blekerijen in Gouda dankten hun ontstaan aan de helderheid en samenstelling van het IJsselwater. Daar een groot deel van de omstreken alleen onbruikbaar veen- en polderwater bezat, ontstond hier het grote wasserijcentrum voor een uitgestrekt gebied. Gouda's natuurlijke voorsprong in dit opzicht was echter niet van blijvende duur. De ontwikkeling der wetenschap wist langzamerhand de wasserij onafhankelijk te maken van een bepaald soort water.

Ook in het wasserijbedrijf is de sterk overheersende vrouwenarbeid opvallend; Onderstaand overzicht toont dit aan.,

Jaar	Aantal bedrijven	Aantal werknemers mannen * vrouwen	
1876	16	127	82
1881	20	181	119
1889	21	184	114
1899	19	199	140
1909	17	256	191
1920	17	256	283

Het aantal bedrijven blijkt dus vrijwel gelijk te zijn gebleven, terwijl het aantal arbeiders steeds is gestegen, waarbij de stijging van het aantal vrouwelijke arbeiders opmerkelijk is.

DE GAREN-, TOUW- EN NETTENFABRICAGE

De derde industrie waarmee de vrouwenarbeid onverbreekelijk was verbonden, was het garen-, touw- en nettenbedrijf.

In een land als Nederland, waar scheepvaart en visserij vanouds een belangrijke rol hebben gespeeld, zijn touwslagerij en nettenindustrie van grote betekenis geweest.

Ook in de omstreken van Gouda, en in Gouda zelf, is de touwslagerij al vroeg tot ontwikkeling gekomen, Hiertoe heeft het feit, dat de Krimpenerwaard en het gehele zuidoosten van Zuid-Holland uitermate geschikt bleken voor de verbouw van hennep, zeker bijgedragen.

In de touw- en garende industrie was in Gouda tot voor enige jaren slechts één grote fabriek te vinden. In 1866 waren er naast deze ene fabriek nog 35 kleingaren-fabrieken. Elk bedrijf bestond uit een opslagplaats en een aantal touwbanen, waar het werk in de openlucht en duidelijk zichtbaar plaatsvond. Zowel kinder- als vrouwenarbeid zijn hierbij altijd van grote betekenis geweest.

De bedrijfstelling van 1930 noemt in Gouda 12 touwslagerijen en garensponnerijen met 310 arbeiders, waarvan 109 mannen en 201 vrouwen. Verder was er in Gouda één nettenfabriek gevestigd met 112 arbeiders, waarvan 40 mannen en 72 vrouwen. Sij beide soorten bedrijven valt het grote aantal vrouwen op, zoals trouwens overal in de textielnijverheid het geval was.

Aanvankelijk werd de textielnijverheid (het spinnen en weven), door de boerin in de boerenwoning uitgeoefend, maar door het ontstaan van fabrieken zien we dat het textielbedrijf zich verplaatst van huis naar fabriek.

Het volgende overzicht geeft een indruk hoe groot het aandeel van de vrouw in deze bedrijfstak is geweest.

Jaar	Aantal fabrieken	Aantal mannen	werknemers vrouwen
1855	34	534	362
1866	36	650	187
1871	32	603	117
1881	19	375	83
1889	19	266	74
1899	5	145	94
1909	3	134	103
1915	4	206	187
1920	4	213	184

Opgemerkt zij dat in deze aantallen ook de arbeidende kinderen zijn verwerkt. Het is bekend, dat zelfs zeer jonge kinderen in de touwbanen zeer zwaar werk moesten verrichten Verder geeft het overzicht, qua aantal, niet helemaal de realiteit weer, daar de vele hekelaarsters die thuiswerk verrichtten niet in alle gemeenteverslagen zijn vermeld. Hekelen is altijd een bij uitstek vrouwelijke bezigheid geweest.

Er is maar heel weinig gereedschap voor nodig. Men heeft genoeg aan enige kammen (grobe, middel en fijne), waarover men het vlas of hennep haalt om de vezels van de overige stengeldelen te scheiden.

Hoewel hekelen een stoffig en ongezonder werk was, was het een gangbare bezigheid, zowel voor getrouwde vrouwen als voor jonge dochters. Het was de gewoonte om een meisje dat hekelen wilde leren twee jaar uit te besteden. In één jaar was ze meestal de kunst machtig, daarna bleef ze nog een

• Het vrouwelijk personeel van de Kaarsenfabriek in Gouda.

jaar bij de vrouw die haar het ambacht had geleerd. Zo'n tweejarig contract leverde dikwijls moeilijkheden op. Nu eens bedong een moeder dat haar dochter één dag in de week thuis moest komen om met melk of bier te venten, dan weer klaagde een ander dat het hennep hekelen haar te zwaar viel. Om maar te zwijgen van de vele malen dat de meisjes van leervrouw verwisselden zonder dat ze haar tijd hadden uitgediend, waarop ze steeds werden veroordeeld haar oorspronkelijke contract na te komen.

DE KAARSENINDUSTRIE

Tenslotte de kaarsenindustrie. Ook hier zien we de arbeidsvrouw haar plaats innemen.

Kaarsen zijn als verlichtingsmateriaal in ons land tot het eind van de 19de eeuw algemeen in gebruik gebleven. Daarna is de kaarsenindustrie snel achteruit gegaan en gecentraliseerd in enkele fabrieken.

In 1930 werkten in de kaarsenindustrie in Nederland 854 arbeiders, waarvan 547 in Gouda (H. F. Wessels - Gouda, Proeve ener stadsmonografie - Utrecht 1939).

Naar geslacht als volgt verdeeld:
m a n n e n 3 6 9 — vrouwen 178.

Onderstaand overzicht geeft een beeld over de periode 1855 - 1920. In afwijking van de voorgaande overzichten, wordt hier niet het aantal bedrijven genoemd. De oorzaak hiervan is gelegen in het feit, dat naast de Stearine-Kaarsenfabriek slechts één bedrijf zich met deze productie bezig hield en wel "De Vlechterij van Kaarsenpitten", waar drie mannen en 30 meisjes werkzaam waren. Het overzicht heeft dus alleen betrekking op de Stearine-Kaarsenfabriek "Gouda".

Jaar	Aantal werknemers	
	mannen	vrouwen
1855	15	25
1866	96	141
1871	146	242
1881	230	259
1890	209	234
1900	275	215
1910	302	245
1915	292	264
1920	193	161

Uit het vorenstaande blijkt wel dat de vrouwenarbeid gedurende de periode 1855-1930 in de vier genoemde industrie-takken een zeer belangrijke plaats heeft ingenomen. Na deze periode zien we het aantal vrouwen geleidelijk afnemen. Over de periode van na 1930 tot en met 1945 is het moeilijk gegevens te verkrijgen.

De economische depressie van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog waren tijden waarin men aan andere dingen dacht dan aan het maken van statistieken over personeelsbezetting.

BELONING EN LEVENSONDERHOUD

Hoe was het met de financiële beloning en het levensonderhoud in die periode gesteld? De beloning was in de eerdergenoemde bedrijfstakken laag te noemen. Dit kunnen we concluderen aan de hand van Onderstaand overzicht. De gegevens zijn verkregen uit uittreksels uit de Goudsche Courant d.d. 22 mei 1870, 24 januari 1872 en 28 januari 1872.

Op grond van deze gegevens kan een indruk worden verkregen. Slechts een indruk, omdat de jaren '70 van de vorige eeuw wellicht niet geheel representatief geacht kunnen worden voor de gehele periode.

Loon per uur
mannen - vrouwen

Pijpenfabrieken	5-12 ct	3-7½ ct
De Machinale Garenspinnerij	6-8 ct	3½-6 ct
Kleederbleekerij	1-3 ct	½-2 ct
Kaarsenfabriek	3-7 ct	2 - 6 ct

Bij andere beroepen werd het volgende verdiend:

Timmerlieden	12 ct
Metselaars	12 ct
Opperlieden	8 ct
Steenhouwers	15 ct
Stukadoors	12-16 ct
Loodgieters en zinkwerkers	9-12 ct
Tinngieters en koperslagers	1 1-16½ ct
Behangers	10-12 ct
Vuurwerkers	12-15 ct
Bankwerkers	9-12 ct
Kachelsmeden	11-13 ct

Op een enkele uitzondering na betreft het hier geschoolde vaklieden, werkzaam in ambachten waarin vrouwenarbeid onbekend was.

De beloning bij de eerste vier beroepen is aanmerkelijk lager dan bij de andere, met name bij de vrouwen. De werktijden per dag wisselden af van 's winters 8 tot 's zomers 12 à 13 uur. Het ene beroep ondervond van de verandering der jaargetijden veel meer nadeel dan het andere.